

BANK SAMARADORLIGINI BAHOLASH INDIKATIRLARINI TAKOMILLASHTIRISH.

Ibragimov Javohirbek Abdullo o'g'li

O'zbekiston Respublikasi bank-moliya akademiyasi tinglovchisi

ibragimovjavohirbek@gmail.com

Ilmiy rahbar:

Nuriddin Raxmonov

O'zbekiston Respublikasi bank-moliya akademiyasi dotsenti

***Annotatsiya.** Ushbu maqolada bank samaradorligi va uni baholashda indikatirlarni takomillashtirish borasida fikr va mulohazalar keltirilgan.*

***Kalit so'zlar.** Bozor iqtisodiyoti, ijtimoiy sektor, bank segmenti, kredit, Tovar, pul, xo'jalik.*

***Аннотация:** В данной статье представлена эффективность банка и улучшение показателей его оценки.*

***Ключевые слова:** Рыночная экономика, социальный сектор, банковский сегмент, кредит, товар, деньги, экономика*

***Abstract:** In this article, the bank's efficiency and the improvement of the indicators in its evaluation are presented*

***Key words:** Market economy, social sector, banking segment, credit, commodity, money, economy*

Bugungi kunda bozor iqtisodiyotini, jumladan, bank sektorini davlat tomonidan tartibga solish konsepsiyasini takomillashtirish zarurligi xolisona ta'kidlanmoqda. Hozirgi tuzum favqulodda sharoitlarda rivojlanib, eskirgan iqtisodiy va ijtimoiy munosabatlarni barbod qilmoqda. Bugungi kunda bank sektorin faoliyatining har qanday davlat rivojlanishining eng muhim ustuvor yo'nalishlari qatoriga kiritish mumkin. Ushbu

sektorning samarali ishlashi butun iqtisodiyotni rivojlantirish sektorini belgilaydi. Jahon iqtisodiyotida ro'y berayotgan o'zgarishlar munosabati bilan bank segmenti faoliyatida tub o'zgarishlar ro'y bermoqda. So'nggi yillarda mamlakatimizda makroiqtisodiy o'sishning barqaror sur'atlariga erishilishi iqtisodiyot tarmoqlarida faoliyat yurituvchi sub'ektlarning moliyaviy resurslarga bo'lgan ehtiyojini qoplash maqsadida ularga ajratiladigan kreditlar hajmining oshishini ta'minladi.

Bank tizimi bozor iqtisodiyotining muhim va ajralmas qismidir. Tovar pul munosabatlarining keng miqyosda rivojlanishi banklar oldida yangidan-yangi operatsiyalar bajarishga imkoniyatlar ochib beradi.

Shuning uchun ham, respublikamizda bozor iqtisodiyoti talablariga mos keluvchi zamonaviy bank tizimini yaratish zaruriyati tug'ildi. O'zbekiston Respublikasi bank tizimining bosh maqsadi jahon talabiga mos keluvchi, rivojlangan milliy kredit tizimiga ega bo'lish, xo'jaliklar va aholining bo'sh turgan mablag'larini jalb qilish va uni samarali taqsimlash asosida aholining talablarini qondirish uchun zamin yaratish va yashash sharoitini yaxshilashga erishishdan iborat. Bu maqsadga erishishni taminlash uchun davlatimiz tomonidan mamlakatimiz bank sektorining rivojlanishini ta'minlovchi zaruriy makroiqtisodiy sharoitlarni hamda bank tizimi barqarorligini ta'minlash, shuningdek, bank nazorati tizimini va banklar faoliyatini boshqarish usullarini takomillashtirish, banklarning depozit, kredit, va investitsiya faoliyatini yanada rivojlantirishga erishish va banklar o'rtasida raqobat bo'lishini ta'minlashga asos yaratishdan, nobank tashkilotlari faoliyatini rivojlantirish, moliya-kredit sektorining huquqiy bazasini yaxshilash, ularning moddiy-texnik jihatdan samarali taminlanganligiga erishish kabi choralarni amalga oshirish ko'zda tutilgan.

Bank tizimi moliyaviy barqarorligini tahlil etish va baholashda qo'llaniladigan asosiy ko'rsatkich sifatida aktivlar va kapital rentabelligi koeffitsientlari namoyon bo'ladi. Yuqoridagi ma'lumotlaridan mamlakatimiz bank tizimi moliyaviy barqarorligini ko'rishimiz mumkin, unga ko'ra 2021 yilda aktivlar rentabelligi ko'rsatkichi 1,3 foizni tashkil qilgan holda 2020 yilga nisbatan qariyb 1 foizli punktga pasaygan, mazkur holat

tijorat banklari faoliyatini rivojlantirish borasida ta'sirchan chora-tadbirlarni amalga oshirish xususan, bank resurslarini daromadi yuqori bo'lgan sohalarga yo'naltirish zaruriyatini ifodalaydi. Banklar faoliyati samaradorligi va uning tahlili juda keng qamrovli tushuncha ekanligini yuqorida ta'kidlab o'tdik. Shuning uchun bank faoliyati samaradorligi bank bilan bog'liq har qanday iqtisodiy va siyosiy munosabatlar hosilasiga bog'liq hisoblanadi. Bank sohasi bo'yicha chiqadigan normativ-huquqiy hujjatlar bazasi, informatsion axborot texnologiyalarining joriy qilinishi kabi omillar ham bank faoliyati samardorligiga ta'sir o'tkazadi.

Biz endi ayni vaqtda bank tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar natijasida bank tizimida xizmatlar ko'rsatishning erkin bozor mexanizmlari joriy etilayotganligi, xizmat turlarini kengayishi, informatsion texnologiyalarning keng qo'llanilayotganligi va boshqa bir qator yutuqlarimizga qaramasdan hali ham bank tizimimizda ikkinchi toifali bir qator muammolar mavjud. Biz ikkinchi toifani o'zini uch yo'nalishda ko'rib chiqamiz:

Birinchi yo'nalish. Ikkinchi toifali muammolardan eng birinchisi va dolzarbi bu mijozlar bilan bog'liq munosabatlarning to'g'ri yo'lga qo'yilmaganligidir. Mijozlarning bankka nisbatan ijobiy munosabati kundan kunga so'nib borayotganligini olsak, banklar faoliyatiga bu salbiy ta'sir qilishi kutiladi.

Ikkinchi yo'nalish. Ikkinchi toifali muammolar orasida asosiy o'rin bu tijorat banklari kreditlari bilan bog'liq muammolar band etadi.

- tijorat banklari mijozlarga kredit ajratish bo'yicha qaror qabul qilishda markazlashtirilgan amaliyotning hali ham mavjud ekanligi bankning bosh yuqori va quyi bo'g'inlari o'rtasida ma'suliyat va javobgarliklar bo'yicha bir qancha tushunmovchiliklar olib kelmoqda;

- kreditga tushgan arizalarning ko'rib chiqishning tushunarsiz va noqulay mexanizmlari moliyaviy mablag' bilan tezkor ta'minlanishga xalaqit qilmoqda. Buning natijasida mijozlar aylanma mablag'larni o'z vaqtida to'ldirish bilan muammolar kelib chiqib, ularning faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatib tijorat banklariga bo'lgan ishonchning pasayishiga olib kelmoqda;

- berilayotgan kreditlarni ko'rib chiqish va ajratish uchun komission to'lovlarning mavjudligi berilayotgan kreditning real qiymatini oshirib yubormoqda. Bu esa mijozning ushbu kreditlarga nisbatan talabini kamaytirishiga va bu o'z navbatida bank foydasining kamayishiga olib kelmoqda;

- ma'lumki aholini keng qatlamida mikroqarzga bo'lgan talab katta. Ammo banklarimiz tomonidan mikroqarzlarning ajratilishi imkoniyatining mavjud emasligi mikroqarzlarni olish darajasini oshirishni ta'minlab bera olmaydi. Mikroqarz beruvchi nobank kredit tashkilotlari bo'lgan lombard va mikrocredit tashkilotlari mikroqarzlarni bo'yicha yuqori stavkalarni ustama sifatida belgilashgan. Tijorat banklarining ushbu sharoitda harakatsiz faoliyati mijozlarning ular bilan bog'liq tushunchalarida salbiylik aks etishi hamda qolaversa kelishi mumkin bo'lgan aniq daromadlarga ega bo'lmashliklariga olib keladi.

Uchinchi yo'nalish. Ikkinchi toifali muammolarning uchinchi shakli bu plastik kartalar bilan bog'liq:

- inflyatsiyani jilovlash bosh maqsadimiz bo'lgan bir vaqtda tijorat banklari tomonidan plastik kartalar bo'yicha mijozlarga yetarlicha imkoniyatlar yaratilmayotganligi va tushunchalar berilmayotganligi hamda bu sohada informatsion texnologiyalarning keng joriy qilinmayotganligi achinarli holatdir;

- xorijiy valyutalar mavjud bank to'lov kartalari bilan bog'liq muammolar mavjudligi. Chet el valyutasi mavjud xalqaro kartalar bilan ishlovchi bankomatlar va xizmat ko'rsatish markazlarining kamligi hamda mamlakatda chat el valyutasi bo'yicha ba'zi bir cheklolarning mavjudligi mamlakat bank tizimining zamonaviy talablarni asosida faoliyat ko'rsatmayotganliklarini anglatadi.

To'rtinchi yo'nalish. Ushbu yo'nalishda quyidagi muammolar mavjud:

- bank xodimlarining etikasi. Ming afsuski bugungi kunda bank xodimlarining aksariyat qismi mijozlar bilan ishlash ko'nikmasida oqsashadi.

- bank xodimlarining moddiy va ma'naviy tomondan yetarlicha qo'llab quvvatlanmasligi. Yuqoridagi muammoning ham tub ildizi aynan mana shu moddiy va

ma'naviy rag'batning yetarli emasligi bilan bog'liqdir. Bank xodimi yetarlicha moddiy ta'minlanmas ekan u pora olishga qiziqadi, mijozlar bilan ishlashda hamda o'zining boshqa xizmat majburiyatlarini bajarishda sansalorlikka yo'l qo'yadi. Bu esa bilvosita bank faoliyati samaradorligiga ta'sir ko'rsatadi.

Yuqoridagi muammolarni to'g'ri yechimlarini topish banklarga bo'lgan ishonchning mustahkamlanishi va uning samaradorligini o'sishiga olib keladi. Biz ushbu muammolarning quyidagi yechimlarini tijorat bankning kelgusi rivojlanish yo'nalish sifatida keltirib o'tamiz.

Birinchidan tijorat banklari xodimlari bilan bog'liq muammolarni hal qilishi lozim. Tijorat banklari xodimlarini moddiy ta'minlashni keskin ko'tarish lozim. Bu orqali biz xodimning bir qancha moliyaviy va ma'naviy muammolarini hal qilib berish orqali uning e'tiborini faqatgina ishga jalb qilishga erishishimiz mumkin bo'ladi. Bu esa xodimning mehnat unumdorligini oshiradi.

Ikkinchidan, moliyaviy muammolardan holi bo'lgan xodimning mijozlar bilan ishlash etikasini qayta shakllantirishimiz va uni rivojlantirishimiz lozim. Bunda balki ilg'or banklar faoliyati bilan tanishish maqbul bo'ladi. Ularning muomala madaniyatini o'rganish uchun xodimlarni yuborish yoki ulardan taklif qilib seminarlar tashkil qilish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Navbatdagi uchinchi yo'nalish sifatida biz tijorat banklari faoliyatiga zamonaviy bank xizmatlarini joriy qilishni kiritamiz. Axborot kommunikatsion texnologiyalarning jadal rivojlanishi va bank moliya sohasining modernizatsiyasi natijasida bank ham o'z faoliyatini o'zgarishlarga moslashtirishi talab etiladi. Bunda rivojlangan mamlakatlar bank tizimlarini chuqur o'rgangan holda ularda mavjud zamomonaviy texnologiyalar va yangi bank mahsulot va xizmatlarini turlarlarini joriy qilgan taqdirdagina bugungi oddiy bank tizimi doirasidan chiqshimiz va rivojlanishimiz mumkin bo'ladi.

To'rtinchi yo'nalish. Jahon iqtisodiyotini pullarning qog'oz shakli emas, balki qolgan zamonaviy shakllari (plastik kartalar, elektron pullar va boshqalar) qamrab olgan bir paytda bizning bank tizimimiz hali ham M2 aggregatini yuqori ushlab turishga harakat

qilmoqda. Biz respublikada plastik kartalar amaliyotini keng joriy qilishimiz uchun quyidagi ishlarni amalga oshirishimiz lozim:

- savdo shaxobchalarini terminallar bilan ta'minlanishini oshirish;
- naqd pul beruvchi bankomatlarni sonini oshirish, ammo bunda maksimal limitlarni unutmazlik kerak. Bir kishi uchun 5 000 000 so'm qilib belgilash lozim. Ushbu summadan yuqori belgilash naqd pul hajmini oshirib yuboradi;
- mamlakatda turizmni rivojlantirish va chet el milliy valyutalarini importini ko'paytirish uchun chet el valyutasi bilan ishlay oladigan savdo markazlari va bankomatlar o'rnatish.

Ushbu ishlarni amalga oshirish orqali mamlakatda pul aylanish surati oshadi, bu esa o'z o'rnida iqtisodiyotga ijobiy ta'sir o'tkazadi. Sinxron ravishda banklarning ham faoliyatida o'sish kuzatiladi. Chet-el valyutasini oshishi esa nafaqat bank faoliyati samaradorligiga balki mamlakat zaxiralarini oshirishga yordam beradi.

Beshinchi yakuniy yo'nalish bu kreditlar bilan bog'liq. Kreditlar bu banklarning asosiy daromadi hisoblanadi. Aynan shu sababdan ham yaxshi tasnifli kreditlar hajmini oshirishi uning samaradorligini oshiradi. Buning uchun tijorat banki quyidagi ishlarni amalga oshirishi lozim:

Kredit uchun hujjat topshirish va uning o'rganish jarayonini elektron ko'rinishga o'tkazishi lozim. Chunki bugungi kunda oddiy aholi topshirgan kredit hujjatlari bosh bankda o'rganilmasdan bir necha oy qolib ketmoqda. Qachon Prezident qabulxonasi yoki ishonch telefoniga murojaat qilgan taqdirda o'rganilmoqda. Bu esa ularning ish unumdorligini pasayishiga olib kelmoqda. Elektron shaklga o'tkazish va uni kuzatib borish imkonini berish bu yuqoridagi muammolar bilan bir qatorda korrupsiya kabi yomon illatlarga ham butunlay barxam beradi. Bizning fikrimizcha imtiyozli tarzda berilayotgan kreditlarning monitoringiga barham berish kerak. Fuqaro kredit uchun talab qilingan barcha hujjatlarni to'liq taqdim etganda kafillar har tomonlama shartlarga muvofiq kelganda biz monitoringni to'xtatib turishimiz lozim. Chunki kredit olgan fuqaro uni kelgusi barqaror moliyaviy holatga ega bo'lish uchun harakat qiladi. Kredit uch yillik

bo'lgan holda kafillar mavjud bo'lsa bu kreditning qaytishi yuz foiz holat. Aynan mana shu sababli biz monitoringdan biroz cheklanishimiz lozim. Kredit monitoring o'rniga kreditni berishdan oldin kuchli monitoring o'tkazish lozim. Aholi olgan pulidan erkin foydalansin. Shunda iqtisodiyotda yangi korxonalar yangi korporatsiyalar yuzaga kelishi uchun sharoit tug'iladi. Bu esa o'z o'rnida mamlakat iqtisodiyoti uchun ijobiy o'sishni yuzaga keltiradi. Birgina tijorat banklari kreditlari uchun yangi talabgorlarni yuzaga keltiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “ “2020-2025 yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida”gi 5992-sonli farmoni. 2020 yil 12 may. 2. Omonov A.A. Tijorat banklarining resurslarini samarali boshqarish masalalari. I.f.d. ilm. dar. ol. uch. taqd. et. diss. avtoref. – Toshkent, 2008. – 35 b.

3. T.M.Karaliyev, O.B.Sattarov va I.F.Sayfiddinov “Tijorat banklari faoliyati tahlili” O'quv qo'llanma. “Iqtisod-moliya” T. 2013-yil. 192 b.

4. Горбенко М.М. Депозитная политика современных коммерческих банков // Проблемы экономики и менеджмента. 2013. № 5. С. 85–90. http://icnp.ru/sites/default/files/PEM/PEM_21.pdf